

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eğitimleri ¹

F. Belkıs Kümbetoğlu ²

Özet

Bu makalenin amacı Türkiye’de eğitim kurumlarında toplumsal cinsiyet çalışmaları derslerini hedefi, içeriği, program içindeki yeri ve diğer derslerle olan ilişkisi açısından değerlendirmektir. Türkiye’de 1970’lerin sonundan bu yana üniversitelerde bulunan Kadın Çalışmaları Merkezlerinin öncülük ettiği toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri bir süredir çeşitli disiplinlerin lisans ve lisansüstü programlarında yer almaktadır. Ayrıca bu eğitimin uzun bir süredir sivil toplum kuruluşlarının da etkinlikleri arasında yer aldığı bilinmektedir.

Bazı temel sorunlar ve sorular, makalenin çerçevesini oluşturacaktır. Şöyle ki,

Bu derslerin amacı nedir, ne olmalıdır?

Eğitimi alacak hedef kitle kimlerden oluşmaktadır ve eğitim bu kitle için uygun biçimde oluşturulmuş mudur?

Eğitimi alacaklar değiştikçe ne gibi bir değişim olmaktadır?

Eğitim sonrası nasıl değerlendirilebilir?

Eğitim nasıl bir farklılık/farkındalık yaratmıştır?

Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları derslerini diğer derslerden farklı kılan nedir?

Toplumsal cinsiyet derslerinin dinleyicilerinin kişisel gelişimlerinin bir parçası olmasının yanı sıra başka katkıları neler olmalıdır?

Bu ve benzeri soruları tartışmaya açmayı hedefleyen makale, yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ülkeler sıralamalarında Türkiye’yi oldukça geri sıralara taşıyan var olan durumundan hareketle, toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri ile hedeflenene ne ölçüde ulaşabildiğimizi düşünmeye çağırılmaktadır. Yaygın ve genel söylemle aykırı bir içeriği olmasının yanı sıra alışlageldik zihin yapılarını da sarsan derslerin, sınıf içi tartışmaları üzerinde durulması gereken boyutlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Eğitim, Feminist Kuram

Teaching Gender Studies

Abstract

The purpose of this article is to evaluate gender studies courses in educational institutions in Turkey in terms of their aim, content, place in the program and their relationship with other courses. Gender studies courses, led by the Women’s Studies Centers at universities in Turkey, have been taking place in undergraduate and graduate programs of various disciplines for a while. Gender and women’s studies programs originated in the late 1970’s Turkey as part of the center for women studies to compensate for the lack of focus on women in the Academy. Gender and women’s studies courses serve an essential role on raising awareness by educating students in the universities about gender roles, norms, and gender inequalities. It is also known that this training has been among the activities of non-governmental organizations for a long time.

¹ Alıntılanmak için: Kümbetoğlu, F.B. 2023 “Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eğitimleri”, Antropoloji ve Kültürel Bakış, Sayı 2, ss. 35- 50

² Prof. Dr., Emekli öğretim üyesi.

Some basic problems and questions will form the framework of the article. Namely, What is the purpose of these lessons, what should they be?

Who is the target audience that will receive the training, and has the training been appropriately created for this audience?

What kind of change happens as the trainees change?

How can it be evaluated after the training?

How has education created a difference/awareness?

What makes Gender Studies courses different from other courses?

Besides being a part of the personal development of the listeners of gender lessons, what other contributions should they make?

The article, which aims to open these and similar questions to discussion, shows how far the gender inequality is experienced in terms of the target with gender studies courses, based on the current situation that carries Turkey to a very low place in the rankings of gender equality of countries.

It invites us to think about what we can achieve. In addition to having a content contrary to the common and general discourse, the classroom discussions of the lessons, which also shake the doxa(habitual minds, structures) contain dimensions that should be emphasized.

Keywords: Gender Studies, Education, Feminist Theory

Giriş

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eğitimleri üniversite ve üniversite dışında çeşitli kuruluşlarca verilen ders, kurs ve/veya seminerler biçiminde devam etmektedir. Ancak bu eğitimlerin katılımcıları üzerindeki etkilerinin çok boyutlu bir değerlendirilmesi pek yapılmamaktadır. Bu konuda yapılacak bir tartışma, toplumsal cinsiyet eğitimleri üzerinde düşünmek ve değerlendirme araştırmaları için yol açmak konusunda yararlı olabilecektir. Genel olarak üzerinde fikir birliğine varılan nokta, bu eğitimlerin temelinde hâkim cinsiyetçi söylemleri dönüştürmeyi hedefleyen bir amacının olduğu yönündedir.

Böyle bir tartışmaya hareket noktası olması açısından bu yazı, Türkiye’deki eğitim kurumlarında programa alınan ve başlangıcı oldukça yeni olan toplumsal cinsiyet çalışmaları derslerinin hedefi, içeriği, lisans ve lisansüstü programları içindeki yeri ve diğer derslerle olan ilişkisini de yeniden değerlendirmeyi başlatabilecektir. Öncesinde söz edildiği gibi, toplumsal cinsiyet rejimi farkındalığı yaratmayı amaçlayan toplumsal cinsiyet eksenindeki kuram ve yöntem derslerinin, kapsamı, sınırları ve kullanılan okuma materyalleri açısından ele alınması, bu alandaki sorunların tartışılması derslerin daha iyiye götürülmesi, öğrencilerin alan yazında var olan birikimden daha fazla yararlanmasını sağlayabilecektir.

Türkiye’de üniversitelerin bünyesindeki Kadın Çalışmaları Merkezlerinin öncülük ettiği toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri bir süredir çeşitli üniversitelerin farklı disiplinlerinin çatısı altında,

lisans ve lisansüstü programlarında yer almaktadır. Ayrıca bu eğitimin uzun bir süredir sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin etkinlikleri arasında da yer aldığı bilinmektedir. Bu alanda katıldığım araştırmalarda, eğitim amaçlı projelerde ve verdiğim derslerde gözlemlene fırsatı bulduğum bazı sorunlar ve sorular, yazının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Demokratik toplumlarda temel insan haklarının savunulmasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve ayrımcılıklara karşı mücadeleye verilen önem, ülkemizde de bu konudaki normları, standartları öne çıkaran kadın hareketi sayesinde gündemde kalmaya devam etmektedir. Yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ülkeler arasındaki sıralamalarda Türkiye'yi oldukça gerilere taşıyan durumundan hareketle, toplumsal cinsiyete ilişkin bilgi aktarımı alanlarından birisi olan toplumsal cinsiyet eğitimlerini tartışmaya açarak, toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri ile hedeflenen ne ölçüde ulaşabildiği, hâkim eril söylemlere karşı ne ölçüde etkili olunabildiği üzerine düşünmek yararlı olabilecektir. Yaygın ve genel söyleme aykırı bir içeriği olmasının yanı sıra, öğrencilerin alışlageldik zihin yapılarını sarsan derslerin sınıf içi tartışmaları da üzerinde durulması gereken boyutlar içermektedir. Özellikle cinsiyetçi hâkim rol ve beklentilere içinden geçtikleri sosyalizasyon süreçlerinde alışan, etraflarındaki gerçekliğe bakış açıları şekillenen, algıları bunlarla biçimlenen öğrenciler için bu eğitimlerin yukarıda sözü edilen sarsma, yeniden düşünmeye çağırma işlevlerini ne ölçüde gerçekleştirebilmekte olduğu önem taşımaktadır. Cinsiyetçi söylemlere, örtük eril tahakkümlere farklı bakış açılarından bakabilmeyi ve önceki bilgilerini dönüştürebilecekleri bir bakış kazanabilmelerini ne kadar başarabildikleri, özellikle derslerin okuma materyallerinin ve bunlara ilişkin tartışmaların, öğrencilerin önceki yaklaşımlarını yeniden değerlendirmeyi mümkün kılan bir ölçüt olmaktadır. Eğitimlerin ataeril bazı imtiyazların toplumsal ve bireysel sonuçlarının farklı bir gözle görülebilmesini mümkün kılacak bir içeriğe kavuşturulup kavuşturulmadığını incelemek gerekmektedir. Bunun iki nedenden ötürü anlamlı olduğunu düşünüyorum. Birincisi, Türkiye'de toplumsal cinsiyete ilişkin eğitimlerin genel bir değerlendirmesi ve sağlanan dönüşümün analizi yapılması, ikincisi, altı çizilen, önem verilen pek çok husus arasında ataerillik ve hâkim cinsiyetçi söylemlere nasıl yaklaşıldığından hareketle daha genel bir çerçevenin ortaya konması açısından. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta daha vardır. "Kadınlara ilişkin politikadaki darboğazlara" dikkat çeken yaklaşım ve söylemleri tartışan kadın araştırmacılar, toplumsal cinsiyet çalışmaları programlarının iptal edildiğini, toplumsal cinsiyet kavramının kendisini de kapsamak üzere, toplumsal cinsiyet eşitliği düşüncesine keskin karşı çıkışların kadın merkezli oluşumlarda bile var olduğunu vurgulamaktadırlar (Ecevit, 2021, s.102). Aynı darboğazların günümüzde daha da 'daraldığına' bir kez daha dikkat çekmek gerekmektedir.

Yazının ekseninde yer alan eğitimler, öncesinde de sözü edildiği gibi, üniversitelerde verilen ve içeriğinde kadın ve toplumsal cinsiyet konusunun bulunduğu dersleri ve kadın sivil toplum kuruluşlarında verilen kursları kapsamaktadır. Bu bağlamda tartışmaya açmak istediklerim;

1. Bu kursların ve derslerin öğrettiklerinin, öğrencilerin ve kurs katılımcılarının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, ayrımcılıkların etkilerini kavramalarında nasıl bir rolü olduğu,
2. Eğitimlerin, katılımcılarda farkındalık, öğrenme ve eleştirel düşünce geliştirmeyi ne ölçüde desteklediği,

3. Eğitim içeriklerinin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin günlük pratiklere mikro düzeydeki yansımalarını ne kadar kapsayabildiği, öğrenciler ve katılımcıların gündelik yaşamları, davranışları üzerindeki etkileri.

Toplumsal cinsiyet kavramı, “Kadın ve erkeğin sosyo-kültürel açıdan tanımlanması, toplumların kadın ve erkeği birbirinden ayırt etme biçimi ve onlara verdiği toplumsal rolleri ifade eder” (Bhasin, 2003). Toplumsal cinsiyet kalıpları öylesine yaygındır ki, bu kalıpları besleyen özellikler her iki cins için karşılıklar zinciri gibidir. ‘Erkekler etkin, entelektüel, bencil, rekabetçi, egemen olarak tanımlanırken kadınlar bunları tamamlayacak özelliklerle, edilgen, sezgisel özgeci, besleyip büyütücü ve itaatkâr olarak tanımlanır (Plumwood, 1995, s.74). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayırımı anlamak için önce bu kavramın ortaya çıkış nedeni üzerinde düşünmek gerek; kavram kadınların, erkeklerin hükmü altındaki ikincil konumunu kadınların biyolojik özelliklerine dayandıran genel kabulde mücadele etme düşüncesinden doğmuştur. Bu kavramı ilk kullanan Ann Oakley’dir (1985). Oakley’in toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin tanımı “Toplumsal cinsiyet bir kültür meselesidir, kadınların ve erkeklerin’ eril’ ve ‘dişil’ olarak sosyal sınıflandırılmasıdır” şeklindedir. Bu sınıflandırmada ölçütler kültürel, yere ve zamana göre değişiklik gösterir. Tanımın vurgusu toplumsal cinsiyet rollerinin biyolojik kökeni olmadığına, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıların gerçekte hiç de “doğal” olmadığına ilişkindir. Bu tanım doğadan getirilmemiş, toplumsal olarak belirlenmiş rol, beklenti ve sorumluluklara değinmektedir.

Hatırlayalım

Toplumsal cinsiyet çalışmaları ve kadın çalışmaları programları batıda 1960’lar ve 1970’lerde ikinci dalga feminist hareketin çabaları ile akademide kadın konusunda bırakılmış olan boşluğa bir tepki olarak başlamış ve dönemin politik gündeminin bir gerekliliği olarak yayılmıştır. Tam anlamıyla bir kazanım sayılmasa da bu ilk çalışmaların dönemin daha sonra gelişecek olan toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları programlarının öncülüğünü yaptığı söylenebilir. “1980’ler ve özellikle 1990’lı yıllar bütün dünyada toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının kabul gördüğü ve bu hedefe ulaşmak için ulusal ve uluslararası çabaların birbirini izlediği yıllardır” (Ecevit, 2021, s.102).

Türkiye’de üniversitelerin Kadın Çalışmaları Merkezlerinin öncülük ettiği toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri ancak 1990’larda kurumsallaşmış ve bu süreçte üniversitelerde çeşitli disiplinlerin lisans ve lisansüstü programlarında yer almıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet odaklı eğitimler uzun bir süredir sivil toplum kuruluşlarınca da önemli bulunmakta, özellikle kadın merkezli sivil toplum kuruluşlarının etkinlik programlarına alınmaktadır. 2000’li yıllarda, kadın bakış açısının ve cinsiyet eşitliğinin yerleşme mücadelesi kadın örgütlerinin çoğunun hedefinde olmuştur. Üniversitelerde Kadın Araştırma Merkezleri ise bu mücadelenin kurumsal düzeyde yansıdığı yerler olmuştur. Ayrıca kadın merkezli sivil toplum kuruluşları da toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece yasal düzeyde değil, fiili olarak da sağlanması için mücadele etmektedir. “Bugün Türkiye’de aralarında ağ bağlantısı bulunan, küresel etkinliği olan 450’den fazla kadın kuruluşu olduğunu” belirten Uçar (2010, s.3), 1980’den bu yana kadın sivil toplum kuruluşlarını, “Türkiye’de kamuoyu, şeffaflık ve sorumluluk yaratmak gibi demokratik etkileri olan önemli aktörler” olarak tanımlamaktadır (Uçar, 2010, s.5).

2000'li yıllar, üniversitelerde açılan kadın çalışmaları merkezlerinin çoğalması ile kurumsallaşmada bir başka önemli adımı içeren dönemdir. ODTÜ, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Ege Üniversitesinde Kadın Çalışmaları Merkezleri kurulmuş, kadınlar akademik dünyada sorunlarını inceledikleri kadın grupları için (kurumsallaşma çabaları ile birlikte) farklı platformlarda çalışmalarını sürdürmüştür. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadın hareketinin etkileri sonucu gündeme yerleşen, tartışılan ve nihayet ders olarak da okutulması gerektiği fikrinin kabul edildiği bir gerçeklik haline dönüşmüştür. Tarihini hatırlarsak bu derslerin ilki ODTÜ'de gerçekleşmiştir. Sosyoloji disiplini makro ve mikro yönleri ile bu eşitsizlikleri tartışırken, bu birikimin ders olarak değerlendirilmesi ise ülkemizde ancak 1970'lerin sonunda ODTÜ'de 'Women and Development' adı ile Seyhan Aydınligil tarafından, 1981'de Nükhet Sirman ve Yıldız Ecevit tarafından verilen 'Women and Society' dersleri ile mümkün olmuştur.

Yıldız Ecevit, bir söyleşisinde Türkiye'de toplumsal cinsiyet çalışmaları programlarının kurulması ile ilgili şunları dile getirmektedir:

"Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları dersleri, 1994'te ODTÜ'de Kadın Çalışmaları Merkezi kurulmasının ve bu yönde ki kurumsallaşmanın ardından Yüksek Lisans dersleri kapsamında süre giden bir devamlılığa kavuştu. ODTÜ'de ilk Kadın Çalışmaları dersinin verilmiş tarihi 1977'dir. A.B.D.'de doktorasını yaparak Türkiye'ye dönen Seyhan Aydınligil, 'Kalkınma Kavramsallaştırmasında Kadın' dersini Sosyoloji Bölümü lisans programı kapsamında açtı. O kadar erken yani! Seyhan Aydınligil Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Türkiye Direktörü olduktan sonra, bu ders yerine Nükhet Sirman 'Women in Society and Economy' adı ile bir ders vermeye başladı. Onun Ankara'dan ayrılışından sonra da bu dersi ben devir aldım ve 1994'te yüksek lisans programının kuruluşuna kadar verdim. Orta Doğu Teknik Üniversitesinden sonra İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi bünyesinde 1990'da yüksek lisans programı başlamıştır. Yani Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında ilk dersleri açan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir ama yüksek lisans programımızın kuruluşu itibarıyla İstanbul Üniversitesi'nden sonra ikinci geliriz. İstanbul Üniversitesi felsefe profesörü Prof. Necla Arat ve arkadaşları, 1990 yılında Kadın Araştırmaları Derneği'ni ve rektörlüğe bağlı olarak Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'ni kurdular. Bu merkez Kadın Araştırmaları Konferansları dizisini başlattı" (Ecevit, 10 Haziran 2021, G. Şenkol Mülakatı).

Mine Göğüş Tan, Ankara Üniversitesinde yine ilk olarak 1978 – 1979 eğitim döneminde 'Kadınlar ve Eğitim' adı ile dersi okutmuştur. Tan, 1978'de 'Ekonomik Yaşamda Cinsel Farklılaşma ve Eğitimin Etkisi' adlı doçentlik tezini yazdığında, henüz toplumsal cinsiyet Türkçe lügatimize girmemişti. Bu tez o dönemde üniversitelerde savunulan ilk iki doçentlik tezinden biridir. Diğer, Şirin Tekeli'nin kadınlar ve siyasal yaşamla ilgili tezidir.

Tan, 1979'dan başlayarak yüksek lisansta Kadın ve Eğitim konulu dersler vermeyi sürdürmüştür. 1996 bahar döneminde ise benzer dersler lisansta verilmeye başlandığında, bu derslerin adı artık 'Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim' olmuştur. Tan'ın kendi sözleri ile;

"Bildiğim kadarıyla Ankara Üniversitesi Senatosu'nun kararıyla Türkiye'de ilk kez bir Eğitim Fakültesi'nin programında kimi bölümlerde zorunlu, kimilerinde ise seçimli olarak bir 'Gender' dersi okutulmaya başlanmıştı. Fakülteden 2009 yılında İTÜ'de Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Çalışmaları Merkezi'nin kurulmasında görevlendirilerek İstanbul'a gidinceye kadar hem lisans hem yüksek lisans seviyesinde bu dersleri kesintisiz verdim."

“Bendeki belgelerde KASAUM’ un 10 Şubat 1993 tarihinden itibaren faaliyet gösterdiği yazıyor. Rektörlük her fakül-
teden Merkez genel kurulu için bir temsilci istemiş, Eğitim’den de o sırada kadın konularıyla haşır neşir diyerek beni
seçmişlerdi”.

Tan, bu gelişmeleri anlatırken o tarihlerde Ankara Üniversitesinde derslerin yanı sıra Kadın
Çalışmaları Anabilim Dalının kurulduğunu vurgulamıştır,

“Ankara Üniversitesi’nin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde bir Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı kurulmuştur.. Ge-
rekçede bu alanda yetişmiş uzman sıkıntısı ve KASAUM’ un kuruluşundan beri uzmanlık eğitimi verilmesi taleple-
riyle karşılaşması da nedenler arasında gösterilmektedir. Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nın kurucu başkanlığına,
19.12.1995 tarihinde atandım ve dört yıl bu görevde kaldım” (M. Tan ile sözlü görüşme).

Günümüzde üniversitelerde yaygınlaşan programlar, sayıları artan merkezler, sadece öğrencilere
değil farklı mesleklerden birçok kişiye toplumsal cinsiyet eğitimleri vermektedir.

“Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) 1993’teki kuruluşundan hemen son-
ra siyasal partilere, sendikalara ve kolluk kuvvetlerine eğitimler vermeye başladı. Bu eğitimler uzun zaman devam
etti. Merkez, KA-DER gibi birçok sivil toplum örgütü ile de ortak çalışmalar yaptı. Son birkaç yıldır ise toplumsal cinsi-
yet eğitimi isimli bir sertifika programı yürütüyor” (Ecevit, 2021).

“Yüksek lisans programlarının (Kadın Çalışmaları) sayıları uzun zaman sınırlı kaldı. İstanbul Üniversitesi (1992), ODTÜ
(1994) Ankara Üniversitesi (1996) ve Ege Üniversitesi (1999) öncü üniversiteler oldu ama yine de az sayıdaydılar.
Bugün 18 yüksek lisans programı var. Ayrıca toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında doktora programları da
açılıyor. Şimdilik bu programlar Ankara Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi,
Akdeniz Üniversitesi ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesinde var” (Ecevit, 2021).

“Merkezlere gelince... Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ’90’ların ikinci yarısında bütün üniversitelerde kadın araştırma
merkezleri kurulmasına dair bir karar aldı ve bundan sonra sayıları hızla artmaya başladı. Programı olmayan birçok
üniversitede toplumsal cinsiyet ve kadın konularına ilgi duyulması bu merkezler sayesinde oldu. Bugün sayıları 70’i
aşan üniversitede kadın araştırma ve uygulama merkezi var” (Ecevit, 2021).

“2018 yılı ocak ayı itibariyle 85 üniversitede kadın araştırmalarıyla ilgili merkezler yer almaktadır. Bu merkezler; kadın
sorunları, kadın hakları, toplumsal cinsiyet konuları, kadın girişimciliği, kadının ailedeki yeri ve kadın sağlığı gibi konu-
larda çalışmalarını yürütmektedir” (Savaş, Ertan, Yol, 2018, s.1528).

Sayıları artan, daha fazla öğrenciye ulaşabilen merkezlerin yönetimlerinde her zaman kadın ve
toplumsal cinsiyetle ilgili alanda çalışan akademisyenler bulunmayabilmekte, üniversite yöneti-
cilerinin, üst yönetimlerin atamaları ile görevlendirildikleri görülmektedir. Ayrıca merkezlerin çok
azında lisansüstü ve doktora programı bulunmaktadır.

“... Araştırma merkezi yürütücülerinin bağlı buldukları bölümlere bakıldığında herhangi bir bilimsel alanda yoğun-
laşma eğilimi görülmemektedir. Sağlık bilimleri, sosyal bilimler veya fen bilimleri gibi son derece farklı disiplinlerden
gelen akademisyenlerin kadın araştırmaları merkezlerini yönettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal
cinsiyet ve kadın alanının dışında çalışmalar yapan akademisyenlerin merkezlerin yönetiminde yer aldıkları söylene-
bilir” (Savaş, Ertan, Yol, 2018, s.1532).

“Üniversite kadın araştırmaları merkezlerinin bir işlevi de kadın ve toplumsal cinsiyet alanında çeşitli seviyelerde eğitim aktiviteleri sürdürmektir. Bu eğitim aktiviteleri, bu alanlarda uzmanlar yetiştirerek hem akademide hem de akademi dışındaki kurum ve kuruluşlarda ihtiyaç olan toplumsal cinsiyet ve kadın konularındaki hassasiyetlerin gelişmesine sebep olacak insan gücü arzını sağlaması anlamına gelmektedir. Ankete cevap veren merkezlerin çok büyük kısmının ilişkili oldukları herhangi bir yüksek lisans (%84) ve doktora (%95) programı bulunmamaktadır. Yalnızca 9 araştırma merkezinde merkezle ilişkili yüksek lisans programı bulunurken bu sayı doktora programı için 3 olarak karşımıza çıkmaktadır” (Savaş, Ertan, Yol, 2018, s.1540).

Kadın çalışmaları merkezleri yıllar içinde başlangıç hedeflerinden uzaklaşmıştır. Hâkim söylemlerin etkisinde kalarak, merkezlerin verdiği derslerin içerikleri, kapsadıkları alanlar farklılaşmaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı merkez isimlerinden çıkarılmış, yerine aile sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişim üniversitelerde bir temizlik hareketi gibidir; sözcüğün kendisine karşı başlayan karşı çıkış, ataerkil bakışın derslere yansması ile lisansta derslerin kaldırıldığı veya ders içeriklerinin değiştirildiği bir sürece işaret etmektedir. Bu konuda bir akademisyenin bölüm öğrencileri ile paylaştığı ‘bu bölümü genderdan mendırdan temizleyeğiz’ cümlesi çok dikkat çekici bir örnek olarak yaşananlara ışık tutucudur.

“Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidarda olduğu dönemin ikinci yarısında, araştırma merkezlerinin kuruluşlarının ilk on yılında sahip oldukları özellikleri kaybetmeleridir. Başlangıçta bu merkezler tıpkı yüksek lisans programlarında olduğu gibi, yürüttükleri araştırmaları feminist bir çerçeveye oturtma ve kadın deneyimlerini yaptıkları çalışmaların odağına alma eğilimindeydiler. Bunu büsbütün gerçekleştiremeseler de çabaları bu yöneydi. Son senelerde ise merkezlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini feminist perspektifle çözümlene eğilimleri neredeyse kayboldu. Bunun yerine muhafazakâr bir yaklaşımla kadınların aileden bağımsız incelenemeyeceğini savunan politik görüşlerin etkisi altında kaldılar” (Ecevit, 2021).

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği gerçekten bir sorun olarak algılanmakta mıdır?

Kadınlar için küresel düzeyde bazı sayılar birçok uluslararası endekste açıklanmaktadır. Örneğin, özellikle düşük gelirli ülkelerde kadınların %35’inin ev içi cinsel şiddet yaşıyor olması, dünya çapında bakıldığında bütün bölgelerde kadınların karşılığı olmayan işlere erkeklere göre 2 kez daha fazla zaman harcamakta olması gibi. Bu raporları kullanan kadın araştırmacılar bir çok boyutu tekrar tekrar gözler önüne sermektedir; ‘Kadınlar dünyadaki işlerin %66’sını gerçekleştiriyor, gıdanın %50’sini üretiyor, fakat gelirin %10’nunu kazanıyorlar ve mülkün %1’ine sahipler’ (Smith, 2019, s.88). Ülkemizden eğitim alanındaki eşitsizlikleri yansıtan bir başka örnek geldiğimiz noktanın hala sorunlu olduğunu göstermektedir; “1935’te yetişkin erkekler ve kadınlar arasında okuma yazma oranları sırası ile yüzde 30 ve yüzde 10 iken, 2003’te bu oranlar %96 ve %81’e çıkmıştır” (Rankin ve Aytaç, 2010, s.262). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir kadın sorunu olmadığı bir insanlık sorunu olduğu, bu eşitliğin bireylerin, toplulukların, kültürlerin yaşam standartlarını geliştirip yükselttiği artık Dünya Ekonomik Formu’nun ‘Global Gender Gap’ (2017) raporlarında da belirtilmektedir (Feminizmin alanının kuşatılması olarak değerlendirdiğim).

Cinsiyet eşitsizliklerini sayılarla yansıtmak yaygındır, ancak sayılara yansıyanları genellikle farklar olarak, yapısal sorunlar olarak değerlendirmek ve algılamak da bir o kadar yaygındır.

Eşitsizlikleri kültürel, geleneksel gibi boyutlarla ele alışı muğlak bıraktığı kadınların mücadelelerindeki kazanımları düşünülürken geri kalmış olan alanlardır; örneğin eğitim, istihdam, sağlık, siyasal katılım gibi alanlar. Kadınlara ilişkin söylem yekpare bir biçimde ataerkil söylemden kaynaklanır. Ancak zaman içindeki kazanımları ile kültürel yeni söylem bu eski köklü ideolojiyi saklamaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eğitimleri

Toplumsal cinsiyet eğitimleri üniversitelerde kadın çalışmaları bünyesinde verilen derslerle 1970'lerde başladı. Kadın Çalışmaları programlarının başlangıç yıllarında üniversitelerin kendisini de değiştirmeye başladığını belirten Smith (2019) öncelikle daha fazla sayıda kadın öğrencinin bu müfredatı takip etmeye yöneldiğini bu derslerin üniversiteyi kadın öğrenciler için cazip kıldığını belirtmektedir. Yeni bilgiler, kadınlara ilişkin bilginin değerli kılınması, kadınların sınıf içindeki katkılarının takdir edilmesi, erkek ve kadın öğrencilerin eşit şekilde cinsiyetçi klişelere meydan okuyabilmeleri gibi değişimlerin çok önemli sonuçlarını vurgulayan Smith (2019, s.21) tüm bu gelişmelerin Kadın Çalışmaları alanının 1980'li yıllardan itibaren büyümesine yol açtığının, ancak günümüzde henüz istendik düzeye gelinemediğinin altını çizmektedir.

'Başlangıçta Kadın Çalışmalarının etkisi, eğitim dünyasında yeni bilgilerin çoğalması ve üniversitelerin değişmeye başlamasına neden oldu. Kadın Çalışmaları, kadınlardan oluşan yeni toplulukları harekete geçirip teşvik ederek yeni düşünme biçimlerinin çığ gibi büyümesine ilham verdi. Fakat programlar ve gelişim hızı açısından büyük farklılıklar vardı' (Smith, 2019, s.30).

Genel olarak, 1970'lerden sonra okullar ve verilen eğitimlerin içeriği tartışmaya açılmıştır. Okulların tahakküm eden, baskı altına alan bir kitle imha silahına dönüştüğünü iddia eden yaklaşımlar, kamusal eğitimin amacının insanları aptallaştırmak, mutsuzlaştırmak birbirinden ayırmak olduğunu ve itaat etmeyenin başını ezmenin, yönetenlere ekonomik veya politik çıkar sağlamak için bir araç olduğunu vurgulamaktadır (Gatto, 2016, s.25). Ataerkil toplumsal cinsiyet davranış ve pratiklerinin eğitiminin okullarda vücut bulduğu, bu davranış ve pratiklerin öğrencilerin eğitimlerine devam etme oranlarını bile etkilediği belirtilmektedir.

"Dünya'da 1970'lerde okulu mercek altına alan ilk eleştiriler, okulu asıl olarak bir rol edinme, toplumsallaşma alanı olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşımlar; okuldaki cinsiyete dayalı toplumsallaşma süreçlerinde okulun, öğretim programlarının, öğretmenin ve eğitim materyallerinin rolüne odaklanmıştır (Weiler, 1988; Acker, 1987). Bu yaklaşım, okulun çelişik işlevlerini ve daha geniş bağlamdaki cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin okuldaki eşitsizlikle ilişkisini göz ardı ettiği eleştirileriyle karşılaşır da..." içerikleri genel söylem içinde havada kalmaktadır (Sayılan, 2012).

Sayılan (2012) toplumsal cinsiyet çalışmaları eğitiminin nasıl daha geniş bir bağlam içinden değerlendirileceğine ilişkin bu ifadeleri ile eğitimin kendi başına bir sihirli değneğe dönüşmeyeceğinin de altını çizmektedir. Okulun ve verilen eğitimlerin ataerkil kültürel geleneklerle örtüşmesi, çeşitli düzeylerde varlığını koruyan kemikleşmiş bir içeriğe sahip oluşu, burada verilen derslerin öğrencilerde nasıl bir dönüşüm yarattığını sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse üniversitelerde lisans düzeyinde verilen derslerin içeriği büyük ölçüde erilken, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve/veya kadın konulu derslerin "Okulların asıl olarak evrensellik adı altında kamusal

alana ait akılcılık, rekabet, tüketicilik, bireycilik, özerklik gibi eril değerlerin yeniden üretiminde kritik bir rol oynadığı; buna bağlı olarak kızlar için asıl sorunun bu değerlere uyum sağlama sorunu olduğu ve bu değerlerin kızların dünyayı anlamalarına engel olduğu vurgulanmaktadır” (Sayılan, 2012).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sorunu tek boyutlu değildir ve diğer sorunlarla kuşatılmıştır; üç boyutlu olan bu kuşatılmışlığı (ataerkil rejim, politik sistem ve kadınların kültürel olarak temsili) anlamak, kadınların eşitsizliği sınıf, ırk, yaş, coğrafi konum, engellilik gibi faktörlere bağlı olarak görüldüğünde yaşadıklarını anlatmak, tüm derslerde oluşturulması gereken bir bilgi alanı olduğunda tek başına toplumsal cinsiyet çalışmaları derslerinin yapabileceği etkiden daha fazlasına imkân verecektir.

Eşitsizliği özellikle sosyal eşitsizlikler olarak algılamış sosyal bilim öğrencilerinin inanç ve önyargılarını değiştirmek, düşüncelerinde toplumsal cinsiyet rejimini kavramalarını ve bir analitik öge olarak kullanmalarını sağlamak oldukça önemlidir. Örneğin; yoksulluk konusunun yapısal açıklamaları yanında, toplumsal cinsiyet temelli kavramlaştırmalar ve olgularla nasıl farklı değerlendirilebileceği, hane gelirleri ve bölüşümüne bakıldığında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yoksullukla bağını kurmayı gösterebilmek gibi unsurlara ağırlık verilmelidir. Ayrıca, birçok araştırmacı (Giuffre, Anderson ve Bird, 2008; Sargent ve Corse, 2013, Berkowitz, Manohar ve Tinkler, 2010) derslerin belirli bir içeriğin yanında, gerekli bir aktif öğrenme sürecine sahip olması ve eleştirel düşünce temeline dayanmasına vurgu yapmaktadır. Etkileşimci ve paylaşımcı bir öğrenme sürecinde öğrencilerin;

- Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kategorileri arasındaki ayrımı, sosyal organizasyonların temel taşı olarak toplumsal cinsiyet kategorisine ilişkin eleştirel bir farkındalık geliştirmeleri,
- Toplumsal cinsiyetin sosyal etkileşimler içinde nasıl yeniden üretildiğini analiz edebilmeleri,
- Belirli kültürel ve kurumsal bağlamların toplumsal cinsiyete ilişkin bazı icraları uygulamaları nasıl zorladığı veya engellediğini kuramla bağlantısını kurarak anlamaları beklenmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları Eğitimleri

Sivil toplum kuruluşlarının verdiği toplumsal cinsiyet eğitimleri ve seminerleri üniversitelerde verilen toplumsal cinsiyet derslerinden farklı olsalar da katılımcılarının daha iyi yararlanabilmesi açısından değerlendirilmeleri yararlı olabilecektir. İzmit, Sakarya, Düzce’de kadın merkezli sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirdiğim araştırma bulgularına ve katıldığım projelerdeki gözlemlerime dayanarak çeşitli eğitim, kurs gibi etkinliklerin üye ve gönüller için düşünülüp, planlandığı görülmüştür.

Doğu Marmara kadın merkezli sivil toplum kuruluşlarını kapsayan araştırmada (Kümbetoğlu, 2015) birçok alanda verilmiş eğitim ve kurslardan sıklıkla söz edilmiştir. Eğitimin etkileri üzerine çok tartışılmasa da derneklerin kimi zaman gündemdeki konu başlıklarına odaklanılarak (örneğin,

şiddet), çoğu zaman da üyelerinin talep ettikleri bir çizgiyi takip ederek eğitim faaliyetlerine devam ettikleri gözlemlenmiştir.

Eğitimler, kurslar ve seminerler birçok kadın derneğinin, kadınların bilgi sahibi olmak istedikleri konularda gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Kimlere eğitim verildiği veya verileceği derneğin tüzüğü ile de ilişkili olarak belirlenmektedir. Eğitimlerde öncelik annelere, kız çocuklarına, gençlere, öğrencilere ve daha sonra baba ve erkeklere verilmektedir. Eğitimlerin niteliği kadın derneklerinin kadın sorunlarına bakış açısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kadınlar örneğin, cezaevlerinde, köylerde, dernek binalarında, iş yerlerinde çeşitli kapsamlarda eğitimler, seminerler vermektedirler. Eğitimlerin içeriği kadın derneklerinin kuruluş amaçlarına bağlı olarak değişse de birçok farklı konuyu kapsamaktadır, örneğin işyeri kurarken gereken bilgiler, liderlik, iletişim eğitimi, hukuksal haklar, profesyonel açıcılık, çocuk bakıcılığı, hasta bakıcılığı gibi.

“[Eğitim çalışmaları] Konu konu gidiyoruz aslında. Toplumsal cinsiyet, feminizm tarihi gibi. Şimdi ilk ayağını yaptık toplumsal cinsiyeti tartıştık. Yeni arkadaşlarımız olduğu için aslında her sene yapılıyor bu. Üçüncü, dördüncü sınıfta olan arkadaşlarımız için biraz sıkıcı olabiliyor falan ama yani yapıyoruz. Bu sene toplumsal cinsiyet başladık, bir sonraki hafta gericilik, bi sonraki hafta muhafazakârlık gibi böyle” (21, Lise Mezunu, Kocaeli).

“Vakfın 14 oturumluk bir eğitim programıydı. Bir kere ondan öncelikle kadınlar dünyadaki diğer kadınların yaptığı çalışmaları ve haklar konusundaki savunuculuk, lobicilik, kendi hakları üzerindeki çalışmaları öğreniyorlar ve onunla örtüşüp örtüşmeyenin mukayesesini yapıyorlar. Daha sonra örgütlenme konusunda bilinç geliştirme. Misyon vizyon çok günümüzde kullanılan bir kelime. Bunun ne olduğunu öğreniyorlar kadınlar. Kendi ve kurumsal misyonu vizyonu ne olmalı? Bir de ortak anlamda becerilerimizi nasıl geliştirebiliriz? Ve en sonunda proje yazma eğitimi. Hakikaten bir proje yazıp, o projenin yerel yönetime gidip Düzce’de çok değişim yarattığımızı biliyorum ben.” (56, Üniversite Mezunu, Düzce).

“Eğitimler veriyoruz. Önce kendimizden, mesela sağlık eğitimleri, veriyoruz, direkt kendi içimizde arkadaşlarımızı da getirip, iletişim teknikleri ile ilgili dernek üyeleri eğitim alıyor. Hani sürekli bir eğitim döngüsü içersindeyiz” (46, İlkokul Mezunu, Sakarya).

Katılımcıların ifade ettiği biçimleri ile söylenirse eğitimler aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

“Kadın hakları”, “Kadın cinsel sağlık eğitimleri, şiddet farkındalığı eğitimi”, “Nasıl anne olunur eğitimi”, “Kadın sağlığı eğitimi”, “Değerler eğitimi” “Güçlendirme eğitimi”, “İşlerini geliştirmek, büyütme isteyenlere eğitim”, “Hukuksal haklar eğitimi”, “Köylerdeki kardeşlerimizi bilinçlendirme eğitimi”, “İletişim ve hayat dersleri eğitimi”. Araştırmada, kadın derneklerinin faaliyetlerinin “kadınları ileriye götürececek, geliştirecek, bilinçlendirecek, sorunları çözmek adına bir şeyler yapacak nitelikte” olması gerektiği vurgulanmıştır. Bir katılımcının sözleri ile, “Hayatın sadece çalışmak ve eşe hizmet etmek olmadığını fark ettirmek için, eğitim her alanda eğitim” (38, İlkokul Mezunu, Sakarya) en temel araçtır.

Kadın haklarının ihlallerine karşı çalışmalar yürüten kadın dernekleri, eğitim, kurs ve seminerlerinde temel eksen olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapmaktadır. Bu konuda farkındalık yaratmak için toplumsal cinsiyet eğitimlerine yer verilmektedir. Muhafazakâr kadın derneklerinin verdikleri eğitim faaliyetlerinde böyle bir eksenden söz edilmemiştir.

Sivil toplum kuruluşlarınca verilen toplumsal cinsiyet eğitimlerinde özellikle (etkileşim ve iletişim sorunlarına yol açması açısından) hiyerarşik olmayan, otoriter olmayan ve yönlendirici olmayan bir üslupla ilişkiler geliştirmek hususuna önem verdikleri gözlemlenmiştir. Ancak bu eğitimlere rağmen karşılıklı anlayışa, duygu deneyim paylaşımına dayalı ilişkiler konusunda sorunlar devam edegelmektedir. STK'larda liderlik, başkanlık sorunları, güç ilişkileri, karizmanın kötü veya aşırı kullanımı, rekabet, gerilimler, tartışmalar ortaya çıkarmakta, insan ilişkilerinde ortak duygudaşlık zedelenmekte, bu gerginlikler çoğunlukla verimli bir çalışma ortamını engellemektedir. STK'lar içinde "hiyerarşi " 1980-90'lı yıllarda çok tartışılan bir konuydu (Kümbetoglu, 1998). Doğu Mar-mara kadın merkezli sivil toplum kuruluşlarını kapsayan araştırmamdan elde ettiğim bulgular so-runun çok da tarihte kalmadığını göstermektedir (Kümbetoglu, 2015).

"Şu anda masada siz biz nasılsak öyle, siz biz nasılsak şu an masada öyle ve daha fazlası. Biz yönetici gibi durmuyoruz. Bizde bir hukuk var, kardeşlik hukuku gibi, herkes sevdiği şeyi yapıyor, paylaşarak yapıyor. Ciddi patron personel ilişkisi gibi olmaz. Birbirimizin evlerine gideriz, davet ederiz, akşam görüşleri yaparız. Günlük hayatımızda "bu hiyerarşik görüntüyü göstermeyiz" (34, Lise Mezunu, Sakarya).

"Yapıcı eleştirilerle birbirimizi tamamlayalım. Burada tersine ben onun açığını yakalayayım da onu yok edeyim diye bir uğraş var Düzce'de, ciddi anlamda biraz kişisel egoları diyorum. İnsanlar egolarını aşağıya çekmediği sürece, ego-larını yok etmedikleri sürece ve bu dernekleri arma gibi kullandıkları sürece, kendi armaları, kendi logoları gibi kul-landıkları sürece sivil toplumlardaki kolektif bilinçte olmuyor" (56, Üniversite Mezunu, Düzce).

Kadın örgütleri birçok farklı konuda eğitim verdiklerini, ama asıl beklenenin "bana iş, kocama iş, oğluma iş" olduğunu belirtmişler, "işin ekonomide bittiği"nin önemini vurgulayan görüşlerin çoğunlukta olduğunu ifade etmişlerdir. Kadın merkezli derneklerin çoğu buldukları ilde kadı-na yönelik şiddetin artış gösterdiğini, bu nedenlerle şiddet konulu eğitimler gerçekleştirdiklerini, eğitimin erkeklere verilmesi gerektiğini, dolayısıyla bu eğitimlerin şiddete neden olan erkek zih-niyetini değiştireceğini sık sık vurgulamışlardır. Bir kadın üyenin sözleri ile bu eğitim için "bayan derneklerinden çok erkek derneklerinin gerçekten ciddi çalışması" gerekmektedir.

Dersler göz açan bir deneyim midir?

Öğrenciler toplumsal cinsiyet çalışmaları dersleri sırasında ve sonrasında nasıl bir deneyim yaşa-maktadırlar; öğrenciler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri konusunda daha gerçekçi bir bakış açısı kazanmakta mı, gerçekliği kavrama ve yorumlama konusunda toplumsal cinsiyet körü olmak-tan kurtulmakta mı, var olan yapıyı analiz ederken eleştirel düşünceye ve alternatif açıklama-lara varabilmekte midirler? Derslerin onlara kazandırdığı birikimle, öğrenciler hemen göze çarp-mayan, algılanması biraz daha farkındalık gerektiren sosyal pratiklerde gömülü olan, örtük veya normalleştirilmiş, tarafgirlikleri, ayrımcılıkları, eşitsizlikleri, marjinalleştiren oluşumları daha iyi kavrayabildiklerini düşünmekte midirler?

Bu soruların cevapları öğrenci geri bildirimlerinde, tez çalışmalarında, sınıf içi tartışmalarda an-laşılabilir. Daha çok kız öğrencilerin devam ettiği, 'nasılsa yolu düşmüş' bir ya da iki erkek öğrencinin bulunduğu sınıflarda yapılan tartışmaların boyutları özellikle dönem sonlarında bu kavrayışların sınırlı olduğunu göstermektedir. Derslerde özellikle cinsiyetler arası karşılaştırmalar

yaparak hangi cinsin daha zeki, hangi cinsin daha yaratıcı ve güçlü olduğu yönünde yapılan tartışmalarda, alışıldık hâkim söylemin etkisindeki zihinlerde derste edinilen bilgilerin belli bir dönüşüm yaratmak anlamında etkisinin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet dersleri içeriğinde çoğunlukla kadın sağlığı, bedeni, cinsellik konuları yer almaktadır. Ancak bu alanlar aynı zamanda tıbbileştirmenin en yoğun olduğu, kadın - güzellik söylemlerinin oldukça abartılı bir biçimde kadınlar üzerinde, bir kadın güzelliği standardı sunulurken etkili olduğu alanlardır. Bu noktada eğitimlerin yaratabildiği farkındalık yeterli olmayabilmektedir.

Eğitim içeriklerinde tartışmalar bu alandaki kuramların gerçekten toplumsal cinsiyet eşitsizliğini vurgulayıp vurgulamadığına, “nötr/yansız” politikalara dayanıp dayanmadıklarına, ya da kültürel değerlere duyarlı yaklaşımlarla yönlendirilmediğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda özellikle önemli olan ‘kültürel’ olarak etiketlenmiş, kültürü ataerkil ideolojinin gizlenmesi için bir araç olarak kullanan, cinsiyet ilişkilerini ve yapılanmalarını görmezden gelen, evrensel insan hakları değerlerinin hiçe sayılmasını kültür etiketi ile meşrulaştıran yaklaşımların varlığının sonuçlarıdır (Ertürk, 2015, s.133-138).

‘Kadın hakları sorununun ‘kültürleştirilmesi’ dikkatlerin cinsiyet eşitsizliğini temellendiren hiyerarşik yapılardan başka alanlara kaymasına neden olur ve dolaylı ya da dolaysız bir biçimde statüdeki mevcut güç dengelerinin idame edilmesine katkı yapar’ (Ertürk, 2015, s.138).

“Toplumsallaştırma yaklaşımları, eğitim alanının toplumsal cinsiyet açısından nötr / yansız politikalarla düzenlenmesini önerirken, farklılık kuramcıları toplumsal cinsiyete duyarlı bir eğitimsel müdahaleyi öngörmüşlerdir. Bu müdahalenin merkezinde ise ev içi emek ve bakım işini sarmalayan kadınsı değerler bulunmaktadır” (Sayılan, 2012).

Toplumsal cinsiyet çalışmaları derslerinin feminist kuram ve yöntemin iç içe geçen etkileşimi içinde, toplumsal cinsiyeti bir değişkenden çok bir analitik öge olarak kullanan feminist bir doğası olmalıdır. Örneğin, sosyal gerçekliğin çeşitli alanlarda, hanelere, yoksulluğa, istihdama, sağlığa, afetlere ilişkin sorunları saptayan ve çözüm önerileri ile üretilen bilginin geleneksel sosyal bilim yaklaşımlarından farklı bir bakış açısı olmalıdır. Derslerde kullanılacak okuma materyallerinin de toplumsal cinsiyeti eksen alan, ataerkil sistemi çeşitli boyutları ile tartışan bir içeriği olmalıdır. Bu derslerin diğer derslerden bazı farklarının varlığından da söz etmek gerekir; üniversitelerde bu dersleri erkeklerden daha çok kız öğrenciler tercih etmekte, kız öğrencilerin yaşam deneyimlerinden parçalar buldukları bir içeriğe sahip oldukları görülmekte, pratik konulara ilişkin tartışmalar yapabildikleri bir platform oluşturdukları gözlenmektedir.

“Kadın Çalışmaları ders ortamını değiştirme konusunda bir ilke imza attı... Bilhassa kadınlar, yepyeni bir özgüven kazandı. Geleneksel olarak bir erkek mekânında söz sahibi olan kadınların -ister öğrenci ister profesör olsun- varlığı bile büyük bir değişikliğin belirtisiydi” (Smith, 2019, s.21).

Bilginin üretildiği disiplinden bağımsız olarak, kadın çalışmaları alanında birkaç grupta toplanabilecek yönelimler mevcut; konusu ve adı toplumsal cinsiyet çalışmaları olmasa da kadınların çeşitli sorun alanlarına odaklanmış ancak feminist kuram ve yöntemin yönlendirmediği, izlenmediği,

kadın bakış açısından hareket etmeyen tamamen toplumsal farklılaşmaların konu edildiği ve hem konusu hem kuram ve yöntemi feminist bilgi üreten çalışmalar (Ecevit, 2004, aktaran Kümbetoğlu, 2011). Toplumsal cinsiyet çalışmaları bu kapsamda üretilmiş bilgiyi kullanırken öğrencinin, farklı çıkış notaları bulunan bu materyalleri nasıl algıladığı ve nasıl yararlandığı sorunu doğmaktadır. Bu noktada dersler ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarınınca gerçekleştirilen seminerlerin izleyicilerinin de başlangıçta sorular temelinde;

- Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin etkilerinin anlaşılmasındaki rolü,
- Farkındalık, öğrenme ve eleştirel düşünce geliştirmeyi ne ölçüde desteklediği,
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin günlük pratiklere yansıyan mikro düzeydeki yansımalarını ne kadar kapsayabildikleri açısından yeniden düşünülmesi gerekli olmaktadır.

Eğitimlerden Beklenenler

Eğitimlerin nasıl sonuçlar vermesi beklenmektedir sorusu her düzeyde ve yaşta çok farklı olabilecek cevaplar doğurabilir ama özellikle kadınların hayatları üzerindeki etkisi bağlamında düşünülmelidir. Farklılıklar her kültürde değişen temellendirmelerle, örneğin kimi yerde yaş, kimi yerde etnik kimlik, kimi yerde sınıf, kimi yerde cinsel tercihler gibi yapılandırılır. Derslerin ve seminerlerin, öğrencilerin ve seminer katılımcılarının öncesinde sahip oldukları farklı donanımları düşünüldüğünde,

1. Hemen göze çarpmayan, güç algılanan, örtük toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini, ayrımcılığını görebilmelerini sağlayacak olan daha iyi bir anlayış ve kavrama geliştirmeleri ve bunların gündelik, rutin pratiklere, davranışlara nasıl sinmiş olduğunun farkındalığının geliştirilmesi,
2. Kişiler arası cinsiyetçiliğin sosyal çevre ve özellikle işyerlerinde açıkça nasıl gerçekleştiğinin kavranışı,
3. Öğrencilerin kendi deneyimlerinde bu süreçleri nasıl yaşadıklarının kavranışı,
4. Deneyimlerinde nelerin 'normalleştirildiği', 'nelerin her zaman öylesine yapılan, 'kendiliğinden olan şeyler olduğu', 'erkeklerin böyle olduğu', 'başkalarının değişmesinin beklendiği', 'eğitlimlerin zaten sorunlu olmadığı ama kurtarılması, bilinçlendirilmesi gereken başkalarının olduğunun' kabulündeki anlayışın sorgulanması ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesi,
5. Kadınların her alanda nasıl marjinalleştirildiğine ilişkin farkındalık yaratan deneyim ve süreçlerin tartışılması noktasında etkin olması beklenmelidir (Giuffre, Anderson, Bird, 2008).

Öğrenci ve seminer katılımcıları bu süreç boyunca karanlık ve kasvetli hikâyeler dinleyip sıkılabilir, depresif olabilirler, özellikle kendi yaşam deneyimlerinde fark ettikleri olaylar nedeni ile. Ancak bunu öncesinde tahmin eden eğiticinin buna karşı hazırlıklı olması beklenir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları eğitimleri birer araçtır. Bu araç, toplumsal cinsiyet rol ve ilişkilerinin, bu alandaki sosyal gerçekliğin daha iyi kavranmasına, sosyal sorunlara toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde anlaşılmasına, belirli alan ve aktörlere gözlerin kapanmamasına yaramalıdır.

Bilginin cinsiyet körü, eril yapısının belirlediği 'bilimin sesi', kadın ve erkeklerin içinde yer aldıkları toplumsal cinsiyet rejimine göre biçimlenen sosyal hayatın deneyimlerine ne ölçüde ışık tuttuğu önemli bir konudur. Bu bilgi ile her alandaki sosyal ilişkilerin, güç ilişkilerinin doğasının kavranabilmesinin ne boyutta gerçekleştiğinin dikkate alınması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet bir toplumsal yapılanmadır ibaresini bile öğrencilerin kolaylıkla kavramadığı gerçeği göz önüne alındığında, bu dersle ilgili kavramlaştırmalarda olabildiğince basitleştirip, sadeleştirmelere ihtiyaç vardır. Örneğin, toplumsal cinsiyetin izlerini bulabileceğimiz konuşma, yürüme, oturma eylemlerini nerede öğreniyoruz, hayatın farklı aşamalarında bebeklik, çocukluk, yetişkinlikte toplumsal cinsiyetin oluşumunu, nasıl biçimlendirildiğini, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin nasıl edinildiğini, farklı kategorileri, (erkek/kız öğrenci, erkek/kız kardeş, koca/karı gibi), toplumsal cinsiyet kimlikleri ile nasıl birleştirdiklerini yani toplumsal cinsiyetin sosyal olarak nasıl oluşturulduğunu anlatırken bu sadeleştirmeleri yapıyor muyuz?

İçinde yaşadığımız toplumun mikro kavramlaştırmaların yanı sıra, makro kavramlaştırmalarla zihnimizi ördüğünü, günlük hayatın etkileşimleri içinde nasıl hareket edeceğimiz, nasıl tepkiler vereceğimiz, nelere razı olacağımızın biçimlendiği bir sürecin içinden geçtiğimiz kavranmasının asıl olduğunu anlatırken de nelere dikkat ediyoruz? Bu derslerde öğrencileri eşitsizliğin temelleri üzerine eleştirel düşünmeye sevk ederek, kadınların ikincil konumlarının algılanmasında, örneğin, iş dünyasında bunun sonuçlarının değerlendirilmesinde, toplumsal olarak gücün ne anlama geldiğini, gücün kimlerde olduğunu, hangi sosyal kurumların gücün uygulanmasını kolaylaştırdığını, yeterince vurgulamak mümkün olabilmekte midir? Toplumsal cinsiyet rejiminin işleyişinin görünmezliğinin, norm ve alışılmış değerlere uygun davranışların 'normal' kabul edildiğinin, kabul edilmiş davranış modellerinin cinsiyetçi yapısının örtülü olduğunun tartışılması gerekmektedir. Ayrıca cinsiyetçi, sınıfsal ve diğer toplumsal değişkenlerin kesişimselliklerinin ön görünümün arka planını nasıl oluşturduklarını ve var olan gerçekliğin sürdürülebilmesine nasıl katkıda bulduklarını da diğer boyutları oluşturmalıdır. Eğitimlerin içeriğine bağlı olarak öğrencilerin çevrelerinde olup bitenlere karşı bir bakış açısı değişikliği yaratılabilmesi mümkün olabilecektir.

“(Dersler) Öğrencileri günlük çalışma hayatının etkileşimli dinamiklerini düşünmeye teşvik eder ve onları toplumsal cinsiyet önyargılarının nasıl üstesinden gelineceğini düşünürken marjinalleştirme ve dışlamanın incelikli süreçlerini görmeye teşvik eder. Bu bilgilerin bir kısmı, öğrencilerin işyerindeki eşitsizlikle ilgili endişelerine katkıda bulunacaktır” (Giuffre, Anderson, and Bird, 2008).

Eğitimler toplumsal cinsiyet rejimini eksen alıyorsa ataerkil yapı içinde sosyalizasyon süreçlerinden geçen, cinsiyetler arası ilişkilerin bu süreçte yeniden nasıl yapılandıklarını, alışkanlıkları, yaklaşımları nasıl yeniden ürettiklerini, çevrelerindeki insanlarla kurdukları bağları, gündelik yaşamlarını kuşatan güç ilişkilerini, tüm bunları kavramak ve anlamakta ufuk açıcı olabilecektir.

Sonuç

Yaşanan ayrımcılık, eşitsizlik, marjinallik, ikincil konumlar, çoğunlukla dışlama ya da belirli alana ait kabul etme gibi görece açık olanların dışında, eğitimlerde kullanılan kavramlaştırmalarda, yorumlamalarda ve tüm bunlara yüklenen anlamlarda kadınların yararına bilgi paylaşımı olup ol-

madığını sorgulamak üzere bir 'içerden bakış' gerekmektedir. Eğitim için kullanılan materyallerin konusundaki yazılı, görsel verilerin toplumsal cinsiyeti odağına yerleştirmiş, yaygın yaklaşımların yerine eleştirel bir bakış açısı ile oluşturulmuş olması önemli bir ölçüt olmalıdır.

Eğitimler öğrencilerin /katılımcıların zihinlerini şekillendiren, onları çevreleyen ataerkil sistem hakkında bilgi sahibi olabilmelerini sağlarken, yakın sosyal çevrelerinde olup biten gündelik pratiklerin kendi hayatlarının gidişatını nasıl biçimlendirdiğinin farkındalığını geliştirmelidir. Eğitim süreçleri, özellikle kendi potansiyellerini geliştirmek isteyenler için ihtiyaçlarını, olanaklarını, değer verdikleri hususları yeterince ortaya çıkarabilecekleri, kendine güven duymayı ve kendine özgü becerileri ile hayatlarını nasıl daha iyiye götürebileceklerini öğrenecekleri bir süreç olmalıdır. Eğitim toplumsal hayatta olup bitenle bağ kurucu olmalı, öğrencilerde 'geleneksel' olanın nasıl çerçeve sunduğunu ayırt edebilme yeteneğini, entelektüel birikimleri ile zorlukların üstesinden gelebilme heyecanını yaratmalıdır.

Eğitimlerde hâkim bakış açılarının, ataerkil zihniyetin her kurumun olduğu gibi bilimin de ayrılmaz parçası olduğunu, onu yönlendirdiğini, etkilediğini, kuramsal çerçeve ve kavramları 'verili olarak' kabul ederek, örneğin, ev içi / ev dışı, kamusal/özel, doğal/kültürel gibi ayrımları olduğu gibi kullanmakta olduğumuz farkındalığını yaratan bir içerik gerekmektedir. Kuramsal ve kavramsal revizyona neden gerek olduğunu, örneğin 'kadın' kavramı yerine neden 'toplumsal cinsiyet' kavramının kullanılması gerektiğini ve bununla nasıl daha kapsamlı bir kadın bilgisine ulaşılabileceğini tartışmak gerekmektedir.

Kaynaklar

Berkowitz, D., Manohar, N.N. and Tinkler, J.E. (2010). Walk Like a Man, Talk Like a Woman: Teaching the Social Construction of Gender. *Teaching Sociology*. 38 (2) 132-143.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet bize yüklenen roller*. İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

Botello, J. (2018). *Four Ways to Teach Gender Equity in Your Classroom*. Participate Learning Blog.

Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı ve Yükselen Küresel Kadın Hareketi: Sosyal bilimlerde yaklaşımlar, yönelimler, yeni boyutlar içinde*. (101-117) G. A. Mirza (ed.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ertürk, Y. (2015). *Sınır tanımayan şiddet. paradigma, politika ve pratikteki yönleriyle şiddet olgusu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gatto, J.T. (2016). *Eğitim bir kitle imha silahı*. İstanbul: Edam Yayınları.

Giuffre, P., Anderson, C. and Bird, S. (2008). Teaching Sociology of Gender and Work. *Teaching Sociology*. 36/1/66-78.

Kümbetoğlu, B. (2011). *Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar*. S. Sancar (der.) Birkaç arpa boyu. 21. yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (1998). Kadın Gruplarında Yapı ve Katılım Sorunları. *ODTU Gelişme Dergisi*. 25, No.4. ss.559-584.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Kocaeli, Sakarya, Düzce İllerinde Kadın Merkezli STK’ların Mevcut Durum Analizi (Women in NGO’s in the Current Context in Turkey)*, *International Conference on ‘ Knowledge and Politics in Gender and Women’s Studies*, October, Ankara.

Oakley, A (1985). *Sex, gender and society*. England: Gower/Maurice Temple Smith, Aldershot, Hants.

Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve doğaya hükmetmek*. (Çev. Ertür, B.) İstanbul: Metis Yayınları.

Rankin, B.H. ve Aytaç, I.A. (2010). *Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Araştırma Sonuçları ve Düşündürdükleri*. H. Durudoğan, F. Gökşen, Oder, B. E.ve Yüksek, D. (der) Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları. Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Sargent, C. and Corse, S.M. (2013). Picture My Gender(s): Using Interactive Media to Engage Students in Theories of Gender Construction. *Teaching Sociology*. 41(3) 242- 256.

Savaş, G., Ertan, S. ve Yol, F. (2018). Türkiye’deki Üniversitelerin Kadın Araştırmaları Merkezleri Profili Araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.esosder.org *Electronic Journal of Social Sciences*. Güz -2018 Cilt:17 Sayı:68 (1527-1547).

Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Olanaklar ve Sınırlılıklar. *Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisi kuramsal yaklaşımlar*. İçinde , Ankara: Dipnot Yayınları. 13-21.

Smith, B. G. (2022) *Kadın çalışmaları - temeller*. (Çev. Çakmak, Ö.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenkol, G. (2021.10 Haziran) <https://www.t24.com.tr/k24/yazi/yildiz-ecevit-kadin-arastirma-merkezleri-ile-kadin-hareketi>

Uçar, H. (2010). *Kadın Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İlişkiler- Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele*. *BGSS Workshop Documentation*. “Implementierung von Rechtsnormen: Gewalt gegen Frauen in der Türkei und in Deutschland”. Institut für Sozialwissenschaften, Humboldt. Universität zu Berlin.